

Dansk kapitalisme - gennembrud, storhed og stagnation

Skrevet af: **Anders Lundkvist** | Offentliggjort: 15. december 2017

Først pengene, så menneskerne: mens forrige artikel i oktobernummeret af Kritisk Debat så på kapitalens historiske udvikling, skal vi nu betragte klasserne.

Jeg skelnede mellem tre hovedsektorer i den danske økonomi, nemlig den kapitalistiske sektor, en sektor præget af simpel vareproduktion og endelig den offentlige sektor.

Hvorfor egentlig denne tredeling?

Udskillelsen af den kapitalistiske sektor følger af det simple forhold, at jeg er interesseret i den danske kapitalisme; denne sektor er helt overvejende organiseret som (aktie)selskaber, og aktiviteten er pr. definition drevet af profitmaksimering. Den resterende del af den private økonomi er pr. definition privat (markedsøkonomisk), men ikke kapitalistisk; i simpel vareproduktion er målet ikke ekspansivt, men blot at sikre et udkomme for ejeren og familien, typisk gårdmænd, husmænd, håndværkere og småhandlende og i dag også fx små it-virksomheder.^[i] Hertil kommer den offentlige sektor, der i sagens natur ikke er en del af den private økonomi; gennem diverse indgreb påvirker den denne, ligesom den selv påvirkes, ikke mindst gennem den markedsgørelse som vi har set i den nyliberale epoke, men principielt er den styret demokratisk, nemlig gennem Folketing og regering.

Klasseanalysen må afspejle denne tredeling.

Den kapitalistiske sektor befolkes af privatansatte lønmodtagere - hvad jeg kalder *arbejderklassen*. Den simple vareproduktion udøves af arbejdende selvejere, også kaldet *selvstændige*. Og mennesker beskæftiget i den offentlige sektor er naturligvis de *offentligt ansatte lønmodtagere*.

Hvis man i øvrigt accepterer den nævnte tredeling af økonomien, følger denne klassesdeling automatisk.

I det følgende ser jeg først på den empiriske udvikling i styrkeforholdet mellem klasserne, målt gennem antal medlemmer.

Dernæst diskuterer jeg forholdet mellem arbejderklassen og de offentligt ansatte, for til sidst at argumentere for de offentligt ansattes centrale position i en moderne kamp for socialismen.

De lange linjer

Hvordan har det kvantitative forhold mellem de tre klasser så udviklet sig historisk? Tabellen nedenfor giver svaret.^[ii]

Tabel 1. Klassernes relative styrke 1901-2013

Procent af arbejdsstyrken	1901	1960	1973	1982	2000	2013
Arbejderklassen	40	60	58	52	58	58
Selvstændige	40	24	18	14	8	8
Offentligt ansatte	7	14	24	35	34	35

Andre	13	3	0	0	0	0
I alt	100	101	100	101	100	101

Det ses at over hele perioden, fra 1901 og frem, har privatansatte lønmodtagere (arbejderklassen) og især offentligt ansatte fået betydeligt større vægt; taberne har været de selvstændige, der i 1901 fyldte lige så meget som arbejderklassen, men nu kun udgør 8% af arbejdsstyrken. Det skyldes helt overvejende tilbagegangen for gårdejere og husmænd.[\[iii\]](#)

Det er værd at bemærke, at mens arbejderklassen oplevede en stor relativ fremgang indtil 1960, kom der derefter en tilbagegang frem til 1982; det skyldtes eksplosionen i de offentligt ansattes andel. Perioden 1982 - 2000 var karakteriseret ved stor stabilitet for de offentlige ansatte, så fremgangen for arbejderklassen beroede alene på den fortsatte tilbagegang for de selvstændige. Efter 2000 har der været en bemærkelsesværdig fastfrysning af de klasse-mæssige strukturer.

Denne konstante andel af offentligt ansatte i den nyliberale periode (efter 1982) er interessant, i betragtning af at den offentlige sektor andel af bruttonationalindkomsten (BFI) er faldt med knap 5 procentpoint (se tabel i første artikel). Der er næppe tvivl om at med de mange effektuerede og bebudede indskrænkninger vil de 35% i 2013 ikke kunne holde.

Arbejderklassen og de offentligt ansatte

Arbejderklassen er traditionelt bestemt som mennesker, der sælger deres arbejde (Marx: arbejdskraft) til en profitmaksimerende kapitalist og herfor får en løn.[\[iv\]](#)

Men mange lønmodtagere står ikke i denne situation og er derfor ikke en del af arbejderklassen.

I ældre tid gjaldt det fx husassistenter, hvis løn ikke er en investering i en profitkabende aktivitet, men udredes for at øge arbejdsgiverens nytte, helt på linje med køb af forbrugsgoder. I vore dage drejer det sig især om offentligt ansatte lønmodtager. Modtagelse af løn er derfor kun den nødvendige, ikke den tilstrækkelige betingelse for at tilhøre arbejderklassen.

Som vi har set udgør de offentligt ansatte i dagens Danmark omkring en tredjedel af alle lønmodtagere. Deres arbejdsgiver er staten, kommunerne, regionerne eller et offentligt selskab, så de står ikke overfor en kapitalist, der jagter profit, og kvalificerer sig derfor ikke til medlemskab af arbejderklassen. De kan udføre præcis samme type arbejde som privatansatte, de kan få præcis samme løn og deres arbejdsvilkår kan være præcis så gode eller dårlige, men det kan ikke være af betydning. Deres position i den kapitalistiske produktionsmåde er nemlig radikalt forskellig.

Alligevel henregner de fleste marxister disse lønarbejdere til arbejderklassen.

Dette kan kun forsvares, hvis der argumenteres for at staten i virkeligheden er en slags fælleskapitalist. Dette er der faktisk belæg for hos Marx, der i Det Kommunistiske Manifest betegner staten som en 'komité til varetagelse af kapitalisternes almene interesser', hvilket for så vidt følger af en rigid implementering af den historiske materialisme, der jo ser ikke blot den herskende ideologi, men også den herskende politik som bestemt af den herskende klasse.[\[v\]](#)

På Marx's tid gav det da også god mening at betragte staten som et simpelt redskab for kapitalisterne. Der var ingen velfærdsstat, og i Europa kun spæde ansatser til demokrati.[\[vi\]](#) Således var det først i 1884 - ét år efter Marx's død - at valgretten i England blev udvidet, så en del af arbejderklassen fik stemmeret, og i Danmark betød Estrup-diktaturet at hele statsapparatet, herunder ministerium og domstole, var kontrolleret af overklassen.

I Danmark ændres dette med indførelsen af demokrati i 1901, for med parlamentarismen - at regeringen skal være i overensstemmelse med Folketingets flertal - bliver staten folkets stat, dermed også arbejderklassens. Når den offentligt ansatte forhandler løn og arbejdsvilkår forhandler han derfor ikke med en fremmed og antagonistisk magt, men med repræsentanter for sig selv. Dette kan være svært at se, fordi der er så mange led mellem vælgeren og den offentlige arbejdsgiver, men sådan er det grundlæggende.

Eller er det?

I et kapitalistisk demokrati er staten *dobbeltbestemt*. Den fungerer indenfor den kapitalistiske produktionsmåde, og derfor må den sikre denne produktionsmådes eksistensbetingelser, især den private ejendomsret; hertil kommer at kapitalen 'smitter af' på den demokratiske sektor gennem den markedsføring, som vi har set i de sidste årtier. Så langt har den ortodokse marxisme ret.

Men indenfor denne ramme kan folket bestemme politikken. Og folket består langt overvejende af lønmodtagere, i dag mere end 90% af arbejdsstyrken. Staten er således en plads, hvor kapitalen og demokratiet (folket) kæmper om indflydelse.

Den eneste mulighed for at fastholde at de offentligt ansatte er en del af arbejderklassen, altså står overfor en kapitalist, er nu at hævde at folkestyret er uegentligt, fordi den første statsbestemmelse svulmer op og bliver hele statsbegrebet.

Dette var da også den kommunistiske opfattelse. Kapitalen bestemmer politikken, og derfor er ægte demokrati umuligt under kapitalisme. Det parlamentariske demokrati er et skin, for ikke at sige et bedrag, der giver folket en falsk fornemmelse af magt. Derfor er det ikke blot en ligegyldig teaterforestilling, men skadeligt. Det bør afskaffes og erstattes af proletariatets diktatur og/eller et mere direkte demokrati ('al magt til sovjetterne!'). Det følger videre at ortodokse marxister og liberale fortalere for en minimalstat kan trække på samme hammel, selv om de første kritiserer staten for at være kapitalens redskab, de sidste for at trælbinde kapitalen ved at indskrænke erhvervslivets frihed. De kan videre være enige om, at skat er undertrykkelse og udbytning, af hhv. arbejderklassen og kapitalen, hvilket giver en interessant ideologisk enighed mellem anarkister af Glistrups støbning og kommunister, som udtrykt i et parti som Fælles Kurs.

Et egentlig demokrati forudsætter naturligvis, at staten har en betydelig autonomi i forhold til kapitalen. Dette kan ændres. Man kan forestille sig at det parlamentariske demokrati afskaffes, eller - mere nærliggende - at konkurrencestaten binder politikken så snævert, at demokratiske beslutninger ikke længere har reel betydning. I så fald bliver den firkantede tolkning af den historiske materialisme atter gyldig.

Gammel og ny socialisme

Fra en socialistisk synsvinkel lyder det som en svækkelse, at de offentligt ansatte ikke er en del af arbejderklassen, altså af *den direkte kamp mod kapitalen*. Men det modsatte er tilfældet, for det betyder jo også, at en tredjedel af den danske arbejdsstyrke qua en del af den offentlige sektor er unddraget kapitalens magt og i stedet kan være kernetropperne i *demokratiets kamp mod kapitalen*, altså bestræbelsen på at udvide demokratiet til også at omfatte den økonomiske verden.

Hvis man i vore dage vil arbejde for demokratiet, må det gælde om at trænge den kapitalistiske indflydelse tilbage til fordel for den offentlige; den demokratiske sektor må udvides, den kapitalistiske reduceres, og markedet må bortvises fra den offentlige sektor, således at denne igen kan blive et klart modspil til kapitalismen. Princippet om at man har indflydelse efter pengepungens tykkelse - antallet af aktier - må gradvis erstattes af det demokratiske princip om lige indflydelse for

alle borgere (én stemme til hver). Dermed kommer økonomien under fællesskabets kontrol, hvilket for mig at se er kernen i socialismen. Kampen for demokrati falder således sammen med kampen for socialisme - demokratisk socialisme.

Dette er i modsætning til den ældre opfattelse, hvor socialisme betød arbejderklassens overtagelse af produktionsmidlerne fra kapitalejerne.

Modsætningen mellem arbejderklassen og kapitalen eksisterer naturligvis fortsat, men den er neddæmpet, fordi denne klasse i dag er svækket. I stedet for de store industri-arbejdspladser har vi fået et service-samfund, med et utal af meget forskelligartede jobs, hvor folk kender mindre til hinanden, og først og fremmest har vi fået et såkaldt 'prekariat', præget af korttidsansættelser, og hvem gider fx deltage i en strejke for bedre arbejdsforhold, hvis man kun er ét år det pågældende sted? Strejkeaktiviteten i den private sfære er da også stort set ophørt. Hertil kommer at kampkraften svækkes af konkurrencen fra udenlandsk arbejdskraft, dels polakkerne her i landet, dels underbetalte arbejdere i Vietnam. Arbejderbevægelsen er, om ikke død, så stærkt svækket, og alt tyder på at denne tendens vil forstærkes. Socialister må være realister, også når det gør ondt. Den gammeldags socialisme er blevet en tom frase, som kan overleve i nogle partiprogrammer, men som ingen tror på.

Men den gammeldags socialisme er også problematisk ud fra en demokratisk betragtning, for hvorfor skal kun arbejderklassen styre økonomien?

Så er der mere fremtid i den moderne socialisme.

De offentligt ansatte er stort set afskærmet fra udenlandsk konkurrence. At dømme efter strejkerne (sygeplejersker, lærere) er der mere kampgejst her end i den private sektor. En regering kan fyre dem, men modsat kapitalens afskedigelser kan et folkeflertal omgøre dette.

De offentligt ansatte er demokratiets fortrop, fordi de er medlemmer af den demokratiske sektor. Og de arbejder for velfærdssamfundet og dermed fællesskabets økonomiske interesser. I vore dage går den store brudlinie ikke mellem arbejde og kapital, men mellem den offentlige og kapitalistiske sektor. Der er her, der faktisk kæmpes, fagligt og politisk.

De offentligt ansatte kan regne med megen sympati, fordi de giver os uddannelse, sundhed, børnepasning og ældreomsorg, men de mangler en ideologi, fordi ingen har ulejlighed med at forklare dem, at de kæmper for demokrati og socialisme.

Hvordan er udsigterne for en således forstået demokratisk socialisme? Hvem har en interesse i en sådan samfundsform?

Kernen er naturligvis de offentligt ansatte, der har en soleklar interesse i at styrke den offentlige sektor; de udgør 21% af vælgerne (2013). Hertil kommer mennesker der lever af offentlige overførselsindkomster; det drejer sig dels om underklassen af marginaliserede (18%), altså modtagere af dagpenge og kontanthjælp etc., dels folkepensionister (23%). I alt 62%, der har en solid interesse i den offentlige sektor. Vi kan kalde dette flertal for 'velfærdskoalitionen'.

De resterende 38% udgøres først og fremmest af arbejderklassen (altså de privatansatte), der tegner sig for 35% af vælgerne. De modtager hverken løn eller overførselsindkomster fra det offentlige, men de nyder gavn af velfærdsydelser som uddannelse, sundhed osv.; til gengæld betaler de skat (det gør de ovennævnte grupper selvfølgelig også, men langt mindre end den indkomst de modtager).

Har arbejderklassen en nettofordel af den offentlige sektor, dvs. overstiger værdien af

velfærdsydelse deres skattebidrag? Svaret er 'nej'. Værdien af disse ydelser er pr. vælger, dermed også pr. arbejder, 128.000 kr (stadig i 2013), mens de lavest betalte arbejdere betaler 172.500 kr i skat (og de bedre stillede naturligvis langt mere).

Ud fra en marxistisk betragtning gælder, at de objektive interesser bestemmer de subjektive, politiske holdninger. Det gælder i hvert fald her:

De socialistiske partier - som det hedder - er mere positive overfor den offentlige sektor og velfærdsstaten end Blå Blok, og ganske rigtigt stemte 51% blandt offentligt ansatte på SD, SF og EL i 2015, mod blot 35% blandt privatansatte; i 1971 var tallene hhv. 47% og 62%, så i løbet af disse 44 år er arbejderklassen ophørt med at være socialistisk orienteret, indvarslet af Glistrups skatteoprør i midt-70'erne. De marginaliserede havde også rødt flertal, omend kun på 51%.

I øvrigt er moderne socialisme i høj grad en kvindekamp. Over 70% af de offentligt ansatte er kvinder, og kvinder er langt mere venstreorienterede end mænd: i 2011 stemte 58% af dem på Rød Blok, overfor 44% blandt mændene.

Traditionelt er socialisme uløseligt knyttet til *arbejdet*, nemlig arbejderklassens direkte kamp med kapitalen på de private arbejdspladser, men i den moderne selskabskapitalisme er der ingen fremtid i denne strategi. Der er mere fremtid i at knytte socialismen uløseligt til demokratiet, altså ikke blot på den måde, at socialisme kræver opbakning fra et folkeflertal og at frihedsrettigheder såsom ytringsfrihed respekteres, men som en strategi om at udvide den demokratiske sektor på bekostning af den kapitalistiske. Demokrati er kernen i socialismen, ikke blot en metode til dens indførelse.

Alt i alt foreslår jeg, at demokratiske socialister fortsætter med at gøre det, de i praksis allerede gør, nemlig kæmper for den offentlige sektor og de marginaliserede. Men kampen skal klarere forklares som en kamp for både socialismen og demokratiet.

Anders Lundkvist: Dansk kapitalisme - gennembrud, storhed og stagnation, forlaget Hovedland, 395 sider, 299 kr.

[i] Selve termen 'simpel vareproduktion' kan diskuteres, men få vil betvivle at den private sektor består af en kapitalistisk og en ikke-kapitalistisk del (evt. en mere og en mindre kapitalistisk del).

[ii] Kilden til tabellens tal, som til øvrige faktuelle oplysninger i artiklen, må søges i bogen.

[iii] De 'selvstændige' skal således ikke forveksles med en overklasse, men hvor bliver denne af i klasseanalysen? Er der ikke et borgerskab, bestående af kapitalejere?

Kapitalens magt er så stor som nogensinde, men den er inkarneret i upersonlige selskaber og for så vidt i en anden dimension end klasserne. Man kan naturligvis udskille en bestemt andel af arbejdsstyrken, der har den højeste indkomst, fx den berømte 'gyldne procent'. Denne gruppes indkomst er en kombination af løn- og kapitalindkomster. Formentlig er det kun få, der lever op til den gamle definition, altså overklassen som dem, der ejer, men ikke arbejder.

[iv] Marx skelner generelt mellem et fænomens fremtrædelsesform og dets væsen. *Fremtrædelsesformen* er det, vi umiddelbart kan observere, mens *væsenet* er de skjulte forhold, der frembringer disse fremtrædelsesformer. I Marx's politiske økonomi gælder fx at arbejdsværdien, målt i arbejdstid, er væsenet,

mens bytteværdien (fx 100 kr) er fremtrædelsesformen.

Også lønnen er en fremtrædelsesform. Løn ser ud som *arbejdets værdi*, fx 1.000 kr for 8 timers arbejde, men bag denne løn gemmer sig hos Marx *arbejdskraftens værdi*. Da værdi i henhold til arbejdsværdilæren er den tid, det tager at fremstille noget, må arbejdskraftens værdi være den arbejdstid som det tager at fremstille selve arbejdskraften. Det ser ud som om arbejderen betales for fx 8 timers leveret arbejde, men i virkeligheden betales han for at kunne reproducere sin arbejdskraft eller arbejdsevne. Dette kan, iflg. Marx, reduceres til den tid, som det tager at fremstille arbejderens livsmidler (mad, tøj etc.), fx 6 timer. I dette eksempel får kapitalisten et overskud, en merværdi, på 2 timer, for han får 8 timers arbejde, men betaler kun for 6 timer. Arbejderen udbyttes. Dette forhold mellem arbejde og kapital er kernen i Marx's økonomiske teori.

Den arbejderklasse, der umiddelbart er bestemt gennem lønformen, er altså til sit væsen bestemt som mennesker, der sælger deres arbejdskraft til kapitalisten.

Denne teori om lønarbejdet er nødvendig, hvis arbejdsværdilæren skal fastholdes. For hvis lønnen er betaling for selve arbejdet, tvinger denne lære os til at spørge, hvor lang tid det tager at arbejde 8 timer? Altså et tomt spørgsmål. Hvis arbejdet er målestok for værdi, kan arbejdet ikke selv have værdi, ligesom det er absurd at spørge, hvor lang en meterstok er. Ricardo og andre tilhængere af arbejdsværdilæren rodede sig ud i disse logiske vanskeligheder, men Marx undgår dem altså med sin teori om, at det til sit væsen er selve arbejdskraften, ikke arbejdet, der sælges.

Desværre er teorien uholdbar. Man kan kun sælge sin arbejdskraft, selve evnen til at arbejde, ved at sælge sig selv, dvs. blive slave, men kapitalismen adskiller sig netop fra slavesamfundet (og det feudale samfund) ved at den umiddelbare producent er fri, altså har juridisk ejerskab til sin arbejdskraft. Hertil kommer at teorien leder til absurditeter, for for at reproducere arbejdskraften er ikke blot livsmidlerne nødvendige. Også den tid, det tager at koge og spise kartoflerne, ja, den tid der går til søvn, er nødvendig for at holde arbejderen i live; hvis arbejderen betales for alt det, er det snarere ham, der udbytter kapitalisten, end omvendt. Dette er logiske indvendinger, men også empirisk har teorien vist sig uholdbar, eftersom reallønnen i de vestlige kapitalistiske lande klart er steget til langt over hvad der er nødvendigt af mad, tøj og husly for at holde arbejderen i live, altså reproducere ham og dermed hans arbejdskraft.

Derfor falder Marx's teori om arbejdskraftens værdi, og med den hele arbejdsværdilæren (i hvert fald indenfor en økonomi med lønarbejde, altså kapitalismen).

(Nærmere om denne Marx-kritik - og forsøg på at omgå problemet - i Lundkvist: Hoveder og Hoveder, 2004, Bind II: Kapitel 22. - Engels foreslog at arbejdskraften ikke sælges, men blot udlejes; men at udleje arbejdskraften er identisk med at sælge dens ydelse, dvs. arbejdet, på samme måde som udleje af et fjernsyn i et år er identisk med at sælge ét års fjernsynsydelse. Så Engels løser slaveproblemet - blot for at bekræfte at det er arbejdet, ikke arbejdskraften, der købes og sælges. - Min kritik af arbejdsværdilæren som sådan kan findes i Lundkvist: Kritik af privatarbejdet, 1981: Kapitel 9).

[v] Marx/Engels: Udvalgte Skrifter, Bind 1, 1952: 29.

[vi] For en oversigt over demokratiets forhistorie i 1800-tallet, se Lundkvist: Hoveder og Hoveder, 2004, Bind III: 17-19.